

Тетяна ВАЛІГУРА

аспірантка, Західноукраїнський національний університет, Тернопіль, Україна,

tania0524@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-1297-0907

ТЕОРЕТИЧНИЙ БАЗИС ФІСКАЛЬНОГО РЕГУЛЮВАННЯ РОЗПОДІЛУ ДОХОДІВ ТА БАГАТСТВА В СУСПІЛЬСТВІ

Вступ. Зростаюча у суспільстві нерівність і неспроможність ринкової економіки знизити її прояви, в частині нерівномірності розподілу доходів та багатства населення, спонукають звернутися до можливостей держави щодо вирішення цієї проблеми як гаранта добробуту громадян. Першою ціллю розвитку тисячоліття, яка прийнята на Саміті тисячоліття ООН у 2000 р., стала ліквідація абсолютної бідності і голоду. Вона безпосередньо пов'язана зі зниженням економічної нерівності в доходах населення. Очевидно, що досягнути такого завдання можна лише за допомогою діяльності міжнародних організацій і виваженої економічної політики окремих держав. Саме тому постає необхідність наукового обґрунтування теоретичних основ застосування різноманітних економічних інструментів регулювання доходів та багатства у суспільстві, а особливо – фіскальних.

Мета – теоретично обґрунтувати фіскальний механізм регулювання доходів і багатства у суспільстві та висвітлити роль податків й видатків держави у функціонуванні такого механізму.

Результати. В результаті дослідження обґрунтовано, що в основі фіскального механізму регулювання доходів та багатства у суспільстві лежить рух фінансових ресурсів між суб'єктами такого розподілу, до яких віднесено громадян, юридичних осіб та державу. Обмежуючим фактором застосування податків як інструмента зниження нерівності у суспільстві є схильність платників податків до ухилення від їх сплати та переходу у тіньову економіку.

Висновки. Найбільшим регулюючим потенціалом щодо формування доходів громадян володіє податок на доходи фізичних осіб. Оподаткування юридичних осіб є невід'ємною складовою зменшення асиметрій розподілу доходів і багатства у суспільстві, оскільки за кожною юридичною особою стоять власники капіталу – фізичні особи. Тому, чим більшою є нерівність у формуванні корпоративного прибутку, тим більша нерівність у доходах фізичних осіб як власників капіталу. Роль та механізм застосування державних видатків для регулювання нерівності розподілу доходів залежать від стану соціально-економічного розвитку держави, достатку населення і визначаються видом видатків, які стимулює чи обмежує держава.

Ключові слова: розподіл доходів та багатства, фіскальне регулювання, фіскальний механізм регулювання доходів та багатства, податки, видатки держави.

Табл.: 2, рис.: 3, бібл.: 23.

Tetiana VALIHURA

Postgraduate student, West Ukrainian National University, Ternopil, Ukraine,

tania0524@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-1297-0907

THEORETICAL BASIS OF FISCAL REGULATION OF INCOME AND WEALTH DISTRIBUTION IN SOCIETY

Introduction. The growing inequality in society and the inability of the market economy to reduce its manifestations, in terms of uneven distribution of income and wealth, encourage the state to address this problem as a guarantor of welfare. Hence there is a need for scientific substantiation of the theoretical foundations of the application of various economic instruments for regulating income and wealth in the society, especially – fiscal.

The purpose of the article is the theoretical substantiation of the fiscal mechanism of regulation of incomes and wealth in society and the definition and description of the role of taxes and expenditures of the state in the functioning of such a mechanism.

Results. The study substantiates that the fiscal mechanism for regulating income and wealth in society is based on the movement of financial resources between the subjects of such distribution, which include citizens, corporations and the state. The tax evasion and transition to the shadow economy are the limiting factors in the use of taxes as a tool to reduce inequality in society.

Conclusions. The personal income tax has the greatest regulatory potential for the formation of personal income. The corporate taxation is an integral part of reducing the asymmetries of income and wealth distribution in society. The role and mechanism of using public expenditures to regulate income inequality depends on the state of socio-economic development of the state and the wealth of the population. It is determined by the type of expenditures that are stimulated or limited by the state.

Keywords: distribution of income and wealth, fiscal regulation, fiscal mechanism of income and wealth regulation, taxes, state expenditures.

JEL Classification: D30, H22, H32, H39, H50.

Постановка проблеми. В теорії сутність держави, яка покликана задовольняти більшість соціальних послуг населення замість сплачених податків, отримала назву “держави загального добробуту”. Поширення такого розуміння ролі держави в житті суспільства почалося після Другої світової війни як протиставлення поняттю “військова держава”, що панувало в Німеч-

чині. Діяльність урядів більшості країн Європи та інших розвинутих країн світу у другій половині ХХ ст. відбулася під ідеологією принципів досягнення добробуту за допомогою державного регулювання. Разом із тим наприкінці ХХ ст. у науковому середовищі з’являються ідеї про необхідність переходу від держави загального добробуту до економічно ефективної держави, роль

якої полягає не у забезпеченні рівності в статках, а у можливостях їх отримання [1]. Така потреба була пояснена В. Танзі невдалими діями державного сектору економіки. Тобто постає питання співвідношення між соціальною справедливістю та економічною ефективністю в діях держави. Забезпечення ефективності змушує жертвувати соціальною справедливістю. Не останню роль у причинах цього явища відіграють податкові надходження, які зазвичай знижуються у момент стимулювання економіки, що призводить до зниження фінансових можливостей країни у фінансуванні суспільних благ задля досягнення вищого рівня справедливості.

Початок ХХІ ст. ознаменувався поширенням ідеології сталого розвитку, в основі якого лежать поєднання економічного зростання за умови підтримання соціальних стандартів та дотримання екологічних норм. Тобто в центрі уваги світових лідерів та міжнародних організацій постає питання недопущення безсистемного економічного зростання і нехтування соціальними стандартами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомими здобутками в окресленій царині є праці зарубіжних вчених: Д. Армі [2], Р. Барро і К. Сала-і-Мартіна [3], У. Баумоля та У. Боуена [4], А. Брехта [5], Р. Дорнбуша [6], Дж. Кейнса [7], Д. Ландау [8], К. Макконнелла та С. Брю [9], В. Нісканена [10], А. Пікока і Дж. Вайсмана [11], Дж. Попіца [12], Р. Рана [13], П. Самуельсона [14], Дж. Стігліца [15; 16], В. Танзі [1]. Проблематиці застосування фіскальної політики та окремих її інструментів для регулювання нерівності доходів присвячені дослідження українських науковців: І. Жеребило та С. Колодій [17], А. Крисоватого і О. Десятнюк [21], Л. Райнової [19] та багатьох інших.

Віддаючи належне здобуткам згаданих вчених, вважаємо за необхідне сформулювати

комплексний підхід в дослідженні фіскального регулювання нерівності доходів та багатства в суспільстві. На нашу думку, такий підхід має враховувати розподіл доходів та багатства між окремими суб'єктами: громадянами, юридичними особами та окремими державами.

Метою статті є теоретичне обґрунтування фіскального механізму регулювання доходів і багатства у суспільстві та висвітлення ролі податків й видатків держави у функціонуванні такого механізму.

Виклад основного матеріалу дослідження. Держава володіє різними інструментами впливу на формування та використання фінансових ресурсів у суспільстві. З теоретичної точки зору виокремлюють дві ознаки класифікації методів державного регулювання економіки загалом і доходів населення зокрема: форма впливу і засоби впливу [17, с. 88]. За формою впливу методи державного регулювання доходів поділяють на прямі та непрямі. Прямі методи чинять безпосередній вплив на формування доходів у суспільстві та їх розподіл, натомість непрямі опосередковано здійснюють регулювання доходів населення за допомогою створення відповідного економічного середовища.

Відповідно до ознаки засобів впливу вирізняють правові, адміністративні й економічні методи державного регулювання доходів населення. Суть правових методів полягає у формуванні нормативно-правової бази, яка сприятиме більш рівномірному розподілу доходів. Адміністративні методи передбачають здійснення прямого впливу держави на рівень доходів населення і полягають у застосуванні різноманітних важелів на зразок заборон, санкцій, примусів, встановлення цін тощо. Такі методи не є популярними в умовах функціонування ринкової економіки. Натомість найпоширенішими і найбільш дієвими, на нашу думку,

є економічні методи державного регулювання доходів. Їх суть полягає у застосуванні різноманітних економічних інструментів.

В основі економічних методів державного регулювання доходів у суспільстві лежить інструментарій фіскальної і монетарної політики держави (рис. 1). Причому більший регулюючий вплив має саме фіскальна політика, оскільки за допомогою її інструментарію можна безпосередньо впливати на формування доходів окремих верств населення чи суб'єктів господарювання. Натомість за допомогою основних інструментів монетарної політики (облікова ставка, норми обов'язкових резервів, операції на відкритому ринку, обмінний курс тощо) формується економічне середовище, яке може сприяти більш рівномірному розподілу доходів та багатства у суспільстві або посилювати нерівність.

Не вдаючись у деталізацію сутності фіскальної політики, наведемо окремі визначення цього поняття з метою виокремлення її інструментів. Зокрема, К. Макконнелл і С. Брю під фіскальною політикою розуміють "свідоме маніпулювання податками та

урядовими видатками з метою зміни реального обсягу національного виробництва і зайнятості, контролю над інфляцією та прискоренням економічного зростання" [9, с. 243]. Р. Дорнбуш та С. Фішер фіскальну політику трактують як "політику уряду щодо обсягів урядових закупівель, трансфертних платежів і податків" [6, с. 90]. П. Самуельсон та В. Нордгауз визначають фіскальну політику як "процес змін у системі оподаткування, урядових видатках для того, щоб: по-перше, зменшити коливання ділових циклів; по-друге, сприяти швидкому зростанню економіки з високою зайнятістю та без високої неконтрольованої інфляції" [14]. З наведених визначень можна зробити висновок, що основними інструментами фіскальної політики є податки (або загалом доходи держави) та державні видатки. Разом із цим Р. Дорнбуш та С. Фішер до інструментів фіскальної політики також відносять урядові закупівлі (як різновид державних видатків) і трансфертні платежі (як засіб перерозподілу фінансових ресурсів у державі). К. Макконнелл і С. Брю у процесі дослідження способів фінансування дефі-

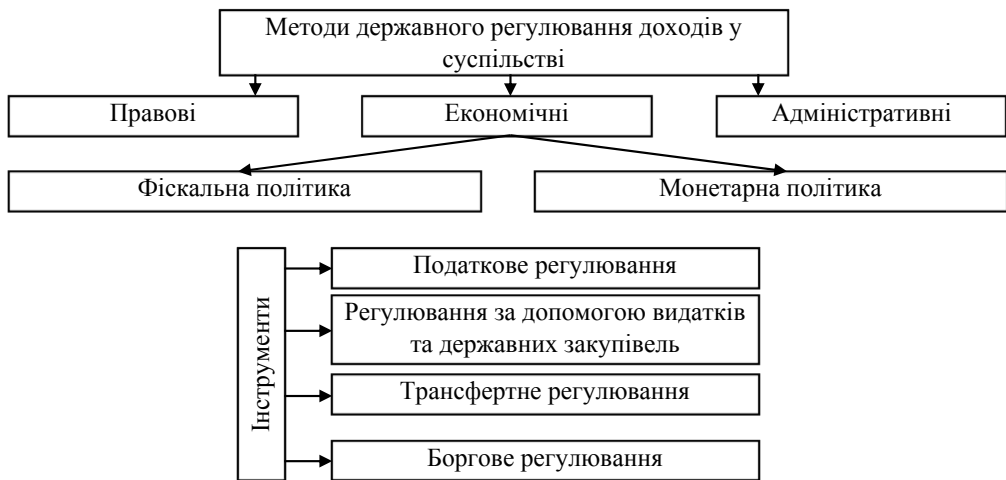

Рис. 1. Інструменти фіскальної політики в структурі методів державного регулювання доходів у суспільстві*

* Побудовано автором.

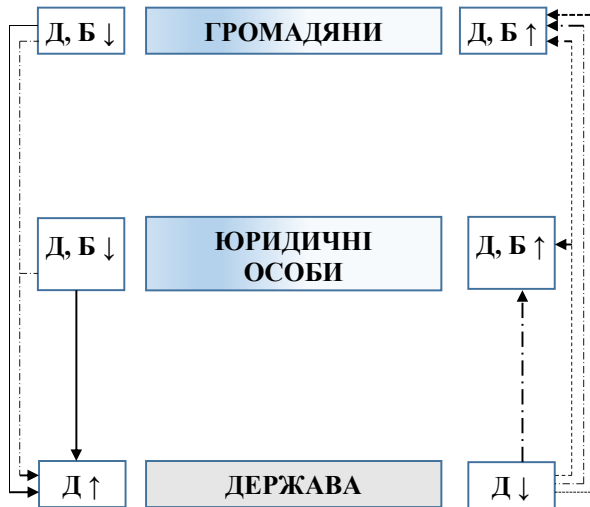
циту бюджету також вирізняють державні борги як інструмент фіскальної політики [9, с. 249]. Зважаючи на зазначене, пропонуємо до інструментів фіскальної політики відносити (див. рис. 1):

- податки (податкове регулювання);
- видатки та державні закупівлі (регулювання за допомогою видатків та державних закупівель);
- трансфертні платежі (трансфертне регулювання);
- державні борги (боргове регулювання).

Враховуючи економічну сутність та особливості функціонування таких інструментів, а також суб'єктів, які задіяні у процесах розподілу доходів і багатства, пропонуємо фіскальний механізм регулювання доходів та багатства у суспільстві. В його основі лежать процеси руху фінансових ресурсів між суб'єктами розподілу доходів та багатства

в результаті дії інструментів фіскальної політики (рис. 2).

Об'єктом такого механізму виступають доходи та багатство, суб'єктами – громадяни, юридичні особи та держава, а інструментами – наведені вище інструменти фіскальної політики. Доходами та багатством можуть володіти громадяни, юридичні особи і держава. В результаті оподаткування громадян та юридичних осіб, а також отримання від них фінансових ресурсів у вигляді державних запозичень доходи та багатство цих суб'єктів зменшуються. Натомість, описані процеси збільшують доходи держави. На нашу думку, говорити про збільшення в такий спосіб багатства держави не зовсім правильно, оскільки застосовувати категорію “багатство” до такого суб'єкта володіння, як держава більш доцільно в частині не фінансових ресурсів, а при-

Д – доходи; Б – багатство; ↓ – зменшення доходів чи багатства суб'єкта;

↑ – збільшення доходів чи багатства суб'єкта.

→ Рух фінансових ресурсів в результаті сплати податків

---> Рух фінансових ресурсів в результаті залучення та погашення державного боргу

····> Рух фінансових ресурсів в результаті здійснення видатків та державних закупівель

-·-·-> Рух фінансових ресурсів в результаті надання соціальних трансфертів

Рис. 2. Фіскальний механізм регулювання доходів та багатства у суспільстві*

* Побудовано автором.

родних, людських, культурної спадщини, архітектури тощо. Крім цього, акумуляція фінансових ресурсів держави через податкові надходження та державні запозичення здійснюється для виконання державою покладених на неї функцій, а не для формування національного багатства.

Держава у цьому механізмі виступає суб'єктом перерозподілу фінансових ресурсів від заможних громадян до верств населення, які потребують державної підтримки та від більш рентабельних і прибуткових галузей і суб'єктів господарювання до тих, що мають нижчу рентабельність і прибутковість, однак є соціально важливими для суспільства. Такий перерозподіл відбувається за допомогою погашення внутрішнього державного боргу, здійснення державних видатків та закупівель і надання соціальних трансфертів. В результаті руху фінансових ресурсів за допомогою дії таких інструментів відбувається зменшення доходів держави та збільшення доходів громадян і юридичних осіб, які цього потребують.

Описаний вище механізм загалом характеризує можливості фіскальної політики регулювати розподіл доходів та багатства у суспільстві. Для ефективної реалізації цього процесу потрібно своєчасно застосовувати окремі інструменти фіскальної політики. Розглянемо детальніше особливості функціонування податків та видатків держави як інструментів наведеного вище механізму.

Вагомий регулюючий потенціал щодо формування та розподілу доходів і багатства у суспільстві мають податки. Хоча їх первинною функцією є фіскальна, що полягає в акумуляції фінансових ресурсів держави, вплив податків на фінансовий стан платника забезпечує регулювання соціально-економічних процесів у суспільстві.

Наукова думка в частині обґрунтування регулюючої функції податків відображена

у вченні Дж. Кейнса. Характеризуючи проблематику впливу податків на розподіл доходів і багатства, він зазначає, що з кінця ХІХ ст. було досягнуто значного прогресу в усуненні надмірної нерівності багатства і доходів за допомогою прямих податків: прибуткового, додаткового прогресивного і податку зі спадщини, особливо у Великобританії. Багато хто хотів би піти цим шляхом ще далі, але їх зупиняють два міркування. Частково вони побоюються, що занадто великою стане спокуса ухилень, а також, що занадто зменшаться стимули до прийняття на себе ризику [7, с. 447]. Таким чином, Дж. Кейнс – абсолютний прихильник державного регулювання за допомогою податків. Його механізм впливу простий: чим більше запроваджується податків, тим менший попит, і чим менше податків – тим попит буде більший. Разом із цим, його застереження в частині інтенсивного використання податків як регулятора розподілу доходів і багатства обґрунтовують необхідність акцентувати увагу на інших інструментах фіскальної політики та на наслідках надмірного оподаткування – ухиленні.

Вплив податків на доходи та багатство у суспільстві можна описати обернено пропорційною залежністю, тобто зі збільшенням податкового навантаження доходи та багатство суб'єкта зменшуються. Графічна інтерпретація цього процесу подана на рис. 3.

Припустимо, що при податковому навантаженні ПН суб'єкт отримує доходи та володіє багатством на рівні Д. Зі збільшенням податкового навантаження до рівня ПН1, за умови стабільності інших факторів впливу, доходи та багатство знижуються до рівня Д1, оскільки збільшується частка доходу, яка вилучається у вигляді податку. В такому випадку залежність між рівнем доходів та багатства і величиною податкового навантаження описується прямою АВ. При незначних підвищеннях податкового наван-

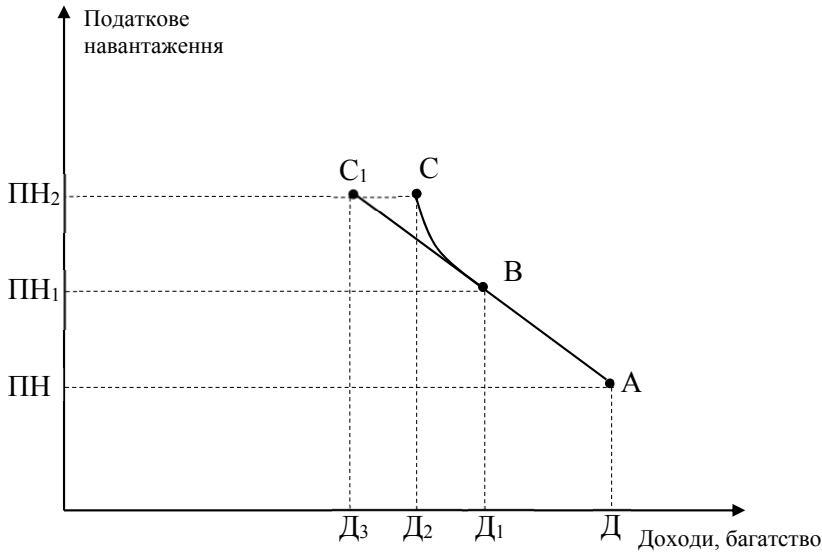

Рис. 3. Залежність величини доходів та багатства від рівня податкового навантаження в державі*

* Побудовано автором.

таження доходи зменшуються на величину збільшення податкового навантаження. При подальшому збільшенні рівнів податкового навантаження (ПН2) доходи й багатство можуть знизитися до рівня Д3, тобто на величину збільшення податкового навантаження, або до рівня Д2 – на величину меншу, ніж збільшилось податкове навантаження. Відповідно залежність між доходом і багатством та податковим навантаженням описуватиметься або прямою АС1, або кривою АС. Це пов'язано із появою стимулів до ухилення від оподаткування при високих рівнях податкового навантаження. Відповідно частина доходу (Д2 – Д3) переходить у тінь.

Така реакція платників податків на збільшення податкового навантаження в теорії досліджена А. Лафером і полягає у переході платників податків у тінь або закритті підприємницької діяльності після збільшення податкового навантаження до певного рівня. Саме така поведінка платників податків виступає обмежуючим фактором використання податків як інстру-

мента перерозподілу доходів і багатства у суспільстві.

Характеризуючи детальніше можливості використання податків для зменшення асиметрій розподілу доходів і багатства громадян та юридичних осіб, зазначимо, що регулюючий вплив здійснюється шляхом зміни окремих елементів податку. Основними елементами, які наділені найбільшим регулюючим потенціалом, є податкові пільги та ставки податку. Проте разом із ними податкове регулювання доходів та багатства можна здійснювати за допомогою встановлення платників окремих податків, визначення об'єкта та бази оподаткування тощо.

Зміна елементів різних податків впливає на формування окремих видів доходів платників податків. Основними групами доходів фізичних осіб є заробітна плата, доходи від підприємницької діяльності та доходи від власності. Натомість до податків, які найбільшою мірою впливають на формування доходів і багатства фізичних осіб в Україні ми відносимо податок на доходи

фізичних осіб, єдиний податок, податок на майно та податок на додану вартість. У табл. 1 подана матриця впливу окремих елементів згаданих податків на різні види доходів фізичних осіб.

Очевидно, що найбільший регулюючий потенціал в частині формування доходів громадян має податок на доходи фізичних осіб. Більшість елементів цього податку впливають на формування усіх досліджуваних нами видів доходів. Так, при оподаткуванні цим податком заробітної плати важливу роль відіграють ставки податку. У зарубіжній літературі виокремлюють комплексну (the comprehensive income tax system) та пропорційну (the flat income tax system) системи оподаткування доходів [18].

Комплексна система передбачає оподаткування як трудових доходів, так і доходів від капіталу (за мінусом усіх передбачених вирахувань) за єдиною, зазвичай, прогресивною шкалою ставок. Цей тип системи оподаткування доходів передбачає значні податкові знижки та звільнення, частка яких зростає з доходом платників. Натомість пропорційна забезпечує оподаткування за єдиною ставкою усього чистого доходу (дохід від капіталу, трудовий дохід та інші доходи за мінусом усіх вирахувань). Трудовий дохід і дохід від капіталу оподатковуються однаково, а величина податкових

знижок не залежить від рівня доходу [19, с. 42]. На практиці набув поширення змішаний або дуалістичний тип системи оподаткування фізичних осіб. Її суть полягає у поєднанні прогресивної шкали ставок податку, яка застосовується до трудових доходів, та пропорційної ставки, якою оподатковують доходи від капіталу.

Таким чином, змінюючи ставки податку на доходи фізичних осіб, можна безпосередньо впливати на величину доходу особи у вигляді заробітної плати, доходів від підприємницької діяльності (при оподаткуванні чистого оподаткованого доходу підприємців на загальній системі оподаткування доходів фізичних осіб) та доходів від власності у вигляді ренти на власність чи доходів від реалізації об'єкта власності.

Важливу роль у функціонуванні податку на доходи фізичних осіб відіграють пільги. Це елемент податку, який поряд зі ставкою має потужний регулюючий вплив. Однак безсистемне, науково не обґрунтоване та лобістське надання податкових пільг може розбалансувати податкову систему держави і стати фактором негативного впливу на конкурентне середовище для бізнесу. Проте, якщо йдеться про надання податкових пільг громадянам, то цей інструмент можна вважати ефективним і доцільним, особливо в частині оподаткування заробітної

Таблиця 1

Матриця впливу окремих елементів податків на різні види доходів фізичних осіб*

	Податкова ставка	Податкова пільга	Платник податку	Об'єкт оподаткування	База оподаткування
Податок на доходи фізичних осіб	ЗП, ДПД, ДВ	ЗП, ДПД, ДВ	ЗП, ДПД, ДВ	ЗП, ДПД, ДВ	ЗП
Єдиний податок з фізичних осіб	ДПД	ДПД	ДПД	ДПД	–
Податок на майно	ДВ	ДВ	ДВ	ДВ	ДВ
ПДВ, АП	ДПД	ДПД	ДПД	ДПД	ДПД

Примітки: ЗП – заробітна плата; ДПД – доходи від підприємницької діяльності; ДВ – доходи від власності, АП – акцизний податок.

* Складено автором.

плати. Найнеобхідніша податкова пільга до такого виду доходів є неоподатковуваний мінімум, який має бути рівний прожитковому мінімуму. Аналізуючи доцільність та можливість надання податкових пільг з податку на доходи фізичних осіб до доходів від підприємницької діяльності, зауважимо, що підприємницька діяльність на загальній системі оподаткування ведеться із високо-рентабельними видами діяльності, тому за наявності альтернативної системи оподаткування (єдиний податок) пільги з податку на доходи фізичних осіб для підприємців є недоцільними. Натомість при оподаткуванні доходів від власності податкові пільги можуть бути доцільними, однак необхідно враховувати майновий, сімейний, соціальний та інший стан власника, а не просто оподатковувати такі доходи як об'єкт відокремлено від власника.

Регулюючий вплив таких елементів податку на доходи фізичних осіб, як платник податку, об'єкт та база оподаткування, здійснюється через звільнення окремих платників та видів доходів від оподаткування або зменшення об'єкта чи бази оподаткування на певну величину. Тобто регулювання відбувається шляхом надання податкових пільг в частині визначення платників, об'єктів та бази оподаткування.

Велика кількість фізичних осіб в Україні представляє корпоративний сектор економіки. Так, за даними Державної податкової служби України станом на початок 2020 р. в Україні зареєстровано 1885,9 тис. фізичних осіб підприємців. Із них 1488,3 тис. осіб перебували на спрощеній системі оподаткування [20]. Регулювання доходів цих осіб можна безпосередньо здійснювати через зміну елементів єдиного податку. Змінюючи ставки єдиного податку, встановлюючи коло платників, надаючи різного роду пільги та встановлюючи об'єкт оподаткування на окремих групах єдиного податку, можна

регулювати доходи підприємців, які його сплачують.

До окремої групи податків з фізичних осіб належать майнові податки, об'єктом справляння яких є рухоме та нерухоме майно. Такого виду податки регулюють не тільки доходи громадян, а й впливають на формування багатства. Зокрема, високе податкове навантаження на майно є фактором прийняття рішення суб'єктом щодо доцільності володіння тим чи іншим об'єктом власності. А також майнові податки зменшують доходи власників майна, чим безпосередньо впливають на зменшення асиметрій їх розподілу у суспільстві.

В окремих випадках фізичні особи можуть виступати платниками податку на додану вартість та акцизного податку. В Україні платники, які сплачують єдиний податок на третій групі за ставкою 3%, або фізичні особи-підприємці на загальній системі оподаткування можуть бути платниками ПДВ. Також при роздрібній реалізації алкогольних напоїв і тютюнових виробів фізичні особи-підприємці на загальній системі оподаткування є платниками акцизного податку з роздрібною торгівлі цими товарами. В результаті сплати цих податків через механізми їх зворотного перекладання зі споживачів на продавців зменшуються доходи фізичних осіб підприємців.

Дослідження впливу податків на формування доходів юридичних осіб спонукає звернутися до класифікації податків відповідно до джерела їх сплати. За цією ознакою податки поділяють на ті, що включаються в ціну товарів і послуг (ПДВ, акцизний податок), сплачуються з прибутку або капіталу (податок на прибуток підприємств) та відносяться на витрати юридичної особи (єдиний соціальний внесок, податок на майно, екологічний податок, рентна плата) [21, с. 25]. Основним видом доходів юридичної особи є корпоративний прибуток.

Хоча за наведеною вище класифікацією з прибутку та капіталу сплачується лише податок на прибуток підприємств, однак на формування прибутку через ті чи інші механізми впливають різні податки (табл. 2).

За допомогою аналізованих елементів податку на прибуток підприємств можна безпосередньо впливати на його величину. Так, збільшення ставки цього податку буде спричиняти зниження його величини після оподаткування і навпаки. Як уже було зазначено вище, податкові пільги необхідно виважено застосовувати, аби не погіршити соціально-економічну ситуацію в державі. Зокрема, доцільно зважено надавати пільги з податку на прибуток підприємств, адже вони знижують стимули до підприємництва і руйнують конкурентне середовище. Винятком може бути звільнення від сплати податку новостворених підприємств малого бізнесу на початкових етапах розвитку.

Екологічний податок, рентна плата та податок на майно включаються до витрат підприємства при розрахунку фінансового результату до оподаткування. Однак зменшення витрат підприємства на суму податків, які включаються до них, компенсує їх сплату лише частково. Натомість більша частина цих податків лягає податковим на-

вантаженням на прибуток, зменшуючи його кінцеву величину. Тому податкове регулювання корпоративного прибутку підприємства можна здійснювати за допомогою елементів податків, які включаються до витрат. Також податок на майно опосередковано впливає на формування доходів від власності, оскільки він є фактором, який визначає рішення власника про володіння тим чи іншим майном. Високі податки на майно спонукають власників раціонально його використовувати або відчужити.

За економічною суттю податки, які включаються в ціну товарів і послуг, не мають лягати податковим навантаженням на прибуток підприємства. Вони включаються в ціну і перекладаються на споживача, а виробник є платником, який перераховує універсальні і специфічні акцизи до бюджету. Проте на практиці часто присутнє явище зворотного перекидання податку зі споживача на виробника. Якщо в галузі є висока конкуренція, то виробники часто не піднімають ціну на величину податку на споживання, а на меншу величину, сплачуючи частину податку за рахунок прибутку підприємства. Тому за допомогою податків на споживання, які включаються в ціну товарів і послуг, також можна регулювати рівень прибутку підприємства.

Таблиця 2

Матриця впливу окремих елементів податків на прибуток та доходи від власності юридичних осіб*

	Податкова ставка	Податкова пільга	Платник податку	Об'єкт оподаткування	База оподаткування
Податок на прибуток підприємств	П	П	П	П	П
ПДВ, АП	П	П	П	П	П
Екологічний податок	П	П	П	П	П
Рентна плата	П	П	П	П	П
Податок на майно	П, ДВ	П, ДВ	П, ДВ	П, ДВ	П, ДВ

Примітки: П - прибуток; ДВ – доходи від власності, АП – акцизний податок.

* Складено автором.

Аналіз впливу податків на формування прибутку юридичних осіб є невід'ємною частиною дослідження механізмів зменшення асиметрій розподілу доходів і багатства у суспільстві, оскільки за кожною юридичною особою стоять власники капіталу – фізичні особи. Тому, чим більшою є нерівність у формуванні корпоративного прибутку, тим більша нерівність у доходах фізичних осіб як власників капіталу. Саме податки у такому випадку можуть послужити дієвим інструментом регулювання розподілу таких доходів. Підтвердженням цього є позиція лауреата Нобелівської премії з економіки Дж. Стігліца, згідно з якою юридичні особи не можуть нести тягар податку, його несуть тільки люди (працівники, споживачі або власники капіталу) [15, с. 495]. Це підтверджує необхідність комплексного дослідження формування та розподілу доходів як фізичних, так і юридичних осіб.

Роль податків як інструмента фіскальної політики та способу фінансування держави не є самоціллю. Їх справляння покликане фінансувати видатки держави на потреби, визначені її функціями. Тобто, саме необхідність здійснювати видатки держави зумовлює потребу у справлянні податків на певному рівні. Проте таке утвердження ролі видатків у суспільстві та економічній думці відбулося далеко не відразу з науковим обґрунтуванням ролі податків. Зокрема, представник класичної економічної теорії А. Сміт, який є автором трудової теорії вартості, вважав, що державним видаткам притаманний непродуктивний характер і тому їх потрібно мінімізувати [22]. У подальшому наукова думка в основному сконцентрувала увагу на дослідженні динаміки державних видатків.

Наукове обґрунтування видатків у фінансовій науці здійснив А. Вагнер. Саме він поставив питання про притаманність податкам регулюючої функції в частині роз-

поділу національного доходу та багатства. Його теорія оподаткування зводиться до соціального забезпечення шляхом перерозподілу національного доходу на користь незаможних верств суспільства. Таким чином, А. Вагнер чітко пов'язує справляння податків зі здійсненням державних видатків. Особлива роль вченого у дослідженні видатків виявляється у формулюванні емпіричного закону, суть якого зводиться до того, що ріст валового внутрішнього продукту держави чи національного доходу супроводжується прискореним ростом державних видатків [23, с. 62]. Таким чином, А. Вагнер став першим економістом, який виявив позитивний взаємозв'язок між зростанням економіки та збільшенням рівня державного сектору. Звичайно, закон Вагнера критикували та продовжують критикувати науковці, які є противниками збільшення ролі держави у вирішенні її соціально-економічних проблем.

Подальший розвиток теорії державного регулювання економіки за допомогою видатків містить різноманітні підходи, гіпотези, залежності, закони тощо. Серед них варто виокремити гіпотезу Пікока-Вайсмана, яку вперше висунули англійські економісти А. Пікок та Дж. Вайсман у праці “Зростання державних видатків в Об'єднаному Королівстві” [11]. Її зміст полягає у поступовому заміщенні приватного сектору державним. Це відбувається внаслідок необхідності зростання державних видатків у періоди воєн, криз, соціальних катаклізмів тощо. Паралельно зі зростанням видатків зростають норми оподаткування, що призводить до зменшення приватних витрат.

Зростаючу тенденцію частки державних видатків у фінансуванні потреб суспільства досліджували У. Баумоль та У. Боуен, які виявили так звану “Хворобу витрат Баумоля-Боуена” [4]. На прикладі дослідження заробітної плати музикантів оркестру вчені доводять,

що відбувається підвищення заробітної плати на робочих місцях без підвищення продуктивності праці у відповідь на підвищення заробітної плати на інших робочих місцях, де спостерігалось зростання продуктивності праці. У. Баумоль доходить висновку про необхідність здійснювати державне субсидування мистецтва, освіти, культури та інших соціальних сфер суспільства більшими темпами, ніж середній ріст цін.

Розподіл державних видатків за територіальним принципом характеризує закон Брехта, названий за іменем німецького науковця Арнольда Брехта в 1932 р. У праці "Міжнародне порівняння державних витрат" [5] він доводить необхідність фінансування великих муніципалітетів на непропорційно, щодо чисельності населення, більшому рівні, ніж малих. Це пояснюється тим, що окремі соціальні послуги у великих містах більш якісні, а тому й дорожчі; густонаселені громади надають централізовані послуги муніципалітетам; земельні ділянки в мегаполісах, зазвичай, дорожчі.

Науці відомі багато інших досягнень, які пояснюють тенденції формування доходів та здійснення державних видатків, як то крива Армї-Рана [2; 13], закон Попіца [12], модель бюрократії Нісканена [10] тощо. Проте й донині в науці відбуваються дискусії про механізми державного фінансування. Зокрема, на протигагу закону Вагнера, відповідно до кейнсіанської теорії, не темпи зростання визначають державні видатки, а ріст державних видатків забезпечує економічне зростання. Сучасна світова фінансова думка теж не має однозначної відповіді на ці питання. Зокрема, Д. Ландау стверджує, що збільшення державних видатків у нерозвинутих економіках негативно впливає на економічне зростання [8]. Такі ж висновки зробили Р. Барро та К. Сала-і-Мартін у праці "Економічне зростання" [3]. Натомість Дж. Стігліц у праці "Ціна нерівності" [16] стверджує, що держав-

ні видатки є ефективними у стимулюванні економіки. Автор зазначає, що ефективність державних видатків зростає, якщо їх спрямовують на високопродуктивні інвестиції, зокрема ті, які полегшують реструктуризацію економіки [16, с. 354].

Такі протилежні висновки щодо ролі державних видатків в економічному зростанні можна пояснити тим, що більшість сучасних досліджень є емпіричними і ґрунтуються на основі статистичних даних і практик окремих країн світу на певному проміжку часу. Ми не ставимо за мету знайти однозначне вирішення описаної проблеми, натомість хочемо показати регулюючі властивості видатків як інструмента фіскальної політики щодо розподілу доходів та багатства у суспільстві. Переконані, що роль видатків у цьому процесі залежить від рівня соціально-економічного розвитку держави. Так, зростання економіки далеко не гарантує більш рівномірний розподіл доходів у суспільстві. Тому наведені вище висновки Д. Ландау про негативний вплив видатків на економічне зростання у нерозвинутих країнах не мають бути підставою для обмеження державних видатків у таких країнах, а особливо видатків соціального характеру. Більше того, у країнах з низьким рівнем соціально-економічного розвитку державні видатки мають забезпечувати гранично-мінімальний рівень доходів населення. Натомість у розвинутих країнах надмірні державні видатки на соціальні виплати можуть стати чинником, який руйнує стимули до праці. Водночас ми не заперечуємо необхідність стимулювання економічного зростання, адже останнє, за виваженої фіскальної політики, має стати позитивним фактором у зниженні нерівності в доходах населення. Вважаємо, що зростання економіки без належного державного регулювання розподілу доходів у суспільстві не має бути самоціллю.

Висновки. Підсумовуючи результати дослідження, зауважимо, що економічні методи державного регулювання розподілу доходів і багатства у суспільстві є найбільш дієві. Причому більшим регулюючим потенціалом володіють інструменти фіскальної політики, порівняно з монетарною, яка може формувати сприятливе економічне середовище для зниження нерівності за доходами та багатством у суспільстві.

В основі фіскального механізму регулювання доходів та багатства у суспільстві лежить рух фінансових ресурсів між суб'єктами такого розподілу, до яких ми відносимо громадян, юридичних осіб та державу. Обмежуючим фактором застосування податків, як інструмента зниження нерівності у суспільстві, є схильність платників податків до ухилення від їх сплати та переходу у тіньову економіку.

Найбільший регулюючий потенціал щодо формування доходів громадян має податок на доходи фізичних осіб. Змінюючи елементи цього податку, держава має можливість впливати на величину доходу особи у вигляді заробітної плати, доходів від підприємницької діяльності, доходів від власності у вигляді ренти на власність чи доходів від реалізації об'єкта власності.

Дослідження впливу податків на формування прибутку підприємств показало, що оподаткування юридичних осіб є невід'ємною складовою зменшення асиметрій розподілу доходів і багатства у суспільстві, оскільки за кожною юридичною особою стоять власники капіталу – фізичні особи. Тому, чим більшою є нерівність у формуванні корпоративного прибутку, тим більша нерівність у доходах фізичних осіб як власників капіталу. Саме податки у такому випадку можуть послужити дієвим інструментом регулювання розподілу таких доходів.

В результаті аналізу наукової думки щодо ролі видатків в економічному зрос-

танні та формуванні зниження нерівності за доходами і багатством доходимо висновку, що механізм застосування державних видатків для регулювання нерівності розподілу доходів залежить від стану соціально-економічного розвитку держави та доходів населення.

Список використаних джерел

1. *Tanzi V. The Changing role of state in the economy: a historical perspective. IMF Working Paper. 1997. WP/97/114. P. 15–23.*
2. *Armey D. The freedom revolution. Regnery Publishing Co., Washington, D.C., 1995. 318 p.*
3. *Barro R., Sala-i-Martin X. Economic growth. NY: McGraw-Hill, 1995. 539 p.*
4. *Baumol W.J., Bowen W.G. Performing arts, the economic dilemma: a study of problems common to theater, opera, music, and dance. New York, 1978. 578 p.*
5. *Brecht A. Internationaler Vergleich der öffentlichen Ausgaben. Leipzig, 1932. S. 6.*
6. *Дорнбуш Р., Фишер С. Макроэкономика. Москва: Изд-во МГУ, ИНФРА-М, 1997. 784 с.*
7. *Кейнс Дж. М. Общая теория занятости, процента и денег. Москва: Директмедиа Паблишинг, 2008. 458 с.*
8. *Landau D. Government and economic growth in the less developed countries: an empirical study for 1960–1980. Economic Development and Cultural Change. 1986. №35 (1). P. 35–75.*
9. *Макконнелл К. Р. Брю С. Л. Экономикс: принципы, проблемы и политика: в 2 т. / пер с англ. Т. I. Москва: Республика, 1992. 399 с.*
10. *Niskanen W.A. Bureaucrats and Politicians. Journal of Law and Economics. University of Chicago Press. 1975. № 18(3). P. 617–643.*
11. *Peacock A.T., Wiseman J. Growth of public expenditures in the United Kingdom. New York: National Bureau of Economic Research, 1961. URL: <https://www.nber.org/books-and-chapters/growth-public-expenditure-united-kingdom>.*

12. Popitz J. *Finanzausgleich. Handbuch der Finanzwissenschaft in 2 Bänden. Tuebingen, 1927. 2. Band. S. 338 ff.*
13. Rahn R., Fox H. *What is the optimum size of government?* Vernon K. Krieble Foundation, 1996.
14. Самуельсон П. А., Нордгауз В. Д. *Макроэкономика. Київ : Основи, 1995. 544 с.*
15. Стігліц Дж. Е. *Економіка державного сектора. Київ : Основи, 1998. 854 с.*
16. Стігліц Дж. *Ціна нерівності. Київ : Темпора, 2017. 584 с.*
17. Жеребило І. В., Колодій С. К. *Методи та інструменти державного регулювання доходів населення: теоретичний аспект. Регіональна економіка. 2018. №4. С. 85–93.*
18. *Fundamental reform of personal income tax. 2006. OECD Tax Policy Studies. № 13. 140 p. URL : https://read.oecd-ilibrary.org/taxation/fundamental-reform-of-personal-income-tax_9789264025783-en#page2.*
19. Райнова Л. Б. *Оподаткування доходів фізичних осіб в контексті соціальної справедливості та ефективності : дис. ... канд. екон. наук : 08.00.08; 08. Київ, 2019. 293 с.*
20. *Кількість зареєстрованих фізичних осіб-підприємців в Україні продовжує зростати. URL : <https://tax.gov.ua/media-tsentr/novini/407585.html>.*
21. Крисоватий А. І., Десятнюк О. М. *Податкова система : навчальний посібник. Тернопіль : Карт-бланш, 2004. 331 с.*
22. Сміт А. *Багатство народів. Дослідження про природу та причини добробуту націй. Київ : Наш формат, 2018. 722 с.*
23. Афанасьев М. П., Афанасьев Я. М. *Методологические и теоретические основы формулировки закона А. Вагнера. Подходы к его тестированию. Вопросы государственного и муниципального управления. 2009. № 3. С. 47–70.*
2. Armev, D. (1995). *The freedom revolution. Regnery Publishing Co., Washington, D.C.*
3. Barro, R., Sala-i-Martin, X. (1995). *Economic growth. NY: McGraw-Hill.*
4. Baumol, W.J., Bowen, W.G. (1978). *Performing arts, the economic dilemma: a study of problems common to theater, opera, music, and dance. New York. The Twentieth century fund.*
5. Brecht, A. (1932). *Internationaler Vergleich der öffentlichen Ausgaben. Leipzig.*
6. Dornbush, R., Fy'sher, S. (1997). *Макроекономіка [Macroeconomics]. Moscow: Yzd-vo MGU, YNFRA-M [in Russian].*
7. Keins, Dzh. M. (2008). *Obshhaya teoriya zaniatosti, protsenta i deneg [General theory of employment, interest and money]. Moscow: Direktmedia Publishing [in Russian].*
8. Landau, D. (1986). *Government and economic growth in the less developed countries: an empirical study for 1960–1980. Economic Development and Cultural Change, 35 (1), 35–75.*
9. Makkonell, K. R. Bryu, S. L. (1992). *Ekonomiki: printsypy, problemy i politika. (V 2 t.). [Economics: principles, problems and politics]. (Trans). T. I. Moscow: Respublika [in Russian].*
10. Niskanen, W.A. (1975). *Bureaucrats and Politicians. Journal of Law and Economics. University of Chicago Press, 18(3), 617–643.*
11. Peacock, A.T., Wiseman, J. (1961). *Growth of public expenditures in the United Kingdom. New York: National Bureau of Economic Research. Available at: <https://www.nber.org/books-and-chapters/growth-public-expenditure-united-kingdom>.*
12. Popitz, J. (1927). *Finanzausgleich. Handbuch der Finanzwissenschaft in 2 Bänden. Tuebingen, 2. Band.*
13. Rahn, R., Fox, H. (1996). *What is the optimum size of government?* Vernon K. Krieble Foundation.
14. Samuelson, P. A., Nordgauz, V. D. (1995). *Макроекономіка [Macroeconomics]. Kyiv: Osnovy [in Ukrainian].*
15. Stiglicz, Dzh. E. (1998). *Ekonomika derzhavnogo sektora [Public sector economy]. Kyiv: Osnovy [in Ukrainian].*

References

1. Tanzi, V. (1997). *The changing role of state in the economy: a historical perspective. IMF Working Paper, WP/97/114, 15–23.*

16. Stiglicz, Dzh. (2017). *Tsina nerivnosti [The price of inequality]*. Kyiv: Tempora [in Ukrainian].

17. Zherybylo, I. V., Kolodii, S. K. (2018). *Metody ta instrumenty derzhavnoho rehuliuвання dohodiv naseleння: teoretychnyi aspect [Methods and tools of state regulation of household incomes: theoretical aspect]*. *Regionalna ekonomika – Regional Economy*, 4, 85–93 [in Ukrainian].

18. *Fundamental reform of personal income tax*. (2006). *OECD Tax Policy Studies*, 13, 140. Available at: https://read.oecd-ilibrary.org/taxation/fundamental-reform-of-personal-income-tax_9789264025783-en#page2.

19. Rainova, L. B. (2019). *Opodatkuvannya dohodiv fizychnykh osib v konteksti sotsialnoi spravedyvosti ta efektyvnosti [Personal income taxation in the context of social justice and efficiency]*. (Thesis). Kyiv [in Ukrainian].

20. *Kilkist zareiestrovanykh fizychnykh osib – pidpriyemtsiv v Ukraini [The number of registered natural persons-entrepreneurs in Ukraine continues to grow]*. Available at: <https://tax.gov.ua/media-tsentr/novini/407585.html>.

21. Krysovatyi, A. I., Desiatniuk, O. M. (2004). *Podatkova systema [The tax system]*. Ternopil: Kart-blansh [in Ukrainian].

22. Smit, A. (2018). *Bahatstvo narodiv. Doslidzhennia pro pryrodu ta prychny dobrobutu natsiy [Wealth of nations. Research on the nature and causes of the well-being of nations]*. Kyiv: Nash format [in Ukrainian].

23. Afanasiev, M. P., Afanasiev, Ya. M. (2009). *Metodolohicheskye i teoreticheskye osnovy formulirovki zakona A. Vahnera. Podkhody k eho testirovaniu [Methodological and theoretical foundations for the formulation of A. Wagner's law. Approaches to its testing]*. *Voprosy hosudarstvennoho i munitsypalnoho upravleniia – Issues of State and Municipal Management*, 3, 47–70 [in Russian].

Стаття надійшла до редакції 20.03.2022.